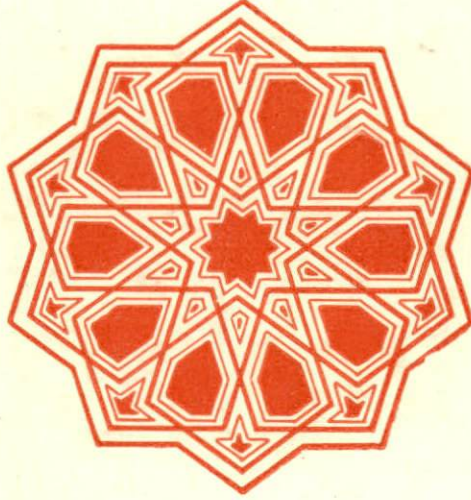

10

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1963

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ — 1963 Tel : 10 54 04

Yıl: 1963

Cilt: XI

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1963

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ — 1963 Tel : 10 54 04

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>Sayfa</u>
Albert GABRIEL (Çeviren: A. FIRTINALI)	: <i>Türkiye'de Türk Mimarisi</i> 1
Ord. Prof. Suut Kemal YETKİN	: <i>Türk Resim Sanatının Menşei Hakkında</i> .. 5
Doç. Dr. Abidin İTİL	: <i>Buddha Tanrısı Reddetmiyor mu?</i> 11
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: <i>Die Modernisierung der Türkei und die Pioniere der Modernen Türkischen Denker</i> 17
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: <i>Türkiye'nin Modernleşmesi ve Bu Hareketin Öncüleri Olan Türk Düşünürleri</i> 27
Prof. Dr. Bedi Ziya EGEMEN	: <i>Ölüm Üzerine</i> 31
Prof. Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU	: <i>Lâyiklik İlkesi ve Türkiye'deki Durum</i> 35
Doç. Dr. Cavit SUNAR	: <i>Dinin Temeli İlimdir</i> 55
Hıfzırrahman Raşid ÖYMEN	: <i>İslâmiyette Öğretim ve Eğitim Hareketleri</i> .. 61
Dr. İsmail CERRAHOĞLU	: <i>Kur'an-ı Kerim ve Hanîfler</i> 81
Dr. Talât KOÇYİĞİT	: <i>Kitap ve Sünnette Nesh Meselesi</i> 93
Prof. James ROBSON (Çeviren: Dr. Talât KOÇYİĞİT)	: <i>Hasen Hadislerin Çeşitleri</i> 109
İsmail ÜNAL	: <i>Kale Anahtarları</i> 119
Doç. Dr. Abidin İTİL	: <i>İndra-Dharma</i> 153
Prof. Dr. Mehmed TAPCAMACIOĞLU	: <i>Tanıtmalar</i> 171

HASEN HADİSLERİN ÇEŞİTLERİ (*)

Yazan: Prof. James ROBSON

Çeviren: Dr. Talât KOÇYİĞİT

Hadisle ilgili olarak kullanılan bazı teknik tabirler, ikna edici herhangi bir neticeye ulaşmaksızın mühim münâkaşalara sebep olmuşlardır. Bu durum, bazen muhtelif devirlerde muhtelif manâlarla kullanılan bir tabir için akla yakındır; fakat böyle bir manâ değişimine uğramamış tabirler hakkında bir takım güçlükler ortaya çıkmaktadır. Tirmizî'nin Câmî'i¹⁾nde, sık sık raslanan *hasen garîb* ve *hasen* in diğerleriyle birleşerek teşkil ettiği tabirler bunlar arasındadır. Hadislerin derecelerine delâlet etmek üzere onlara bir takım notlar ilâve etmek Tirmizî'nin âdetidir ve muhtelif yerlerde biz bunlara rastlarız. İbnu's-Salâh²⁾ın *Ulûmul-hadîs*'te de zikrettiği gibi "Ebû isâ et-Tirmizî'nin kitabı, *hasen* hadîse ait bilgi hususunda başlıca kaynaktır ve Tirmizî, onu Câmî'i'nde sık sık zikreden ve şöhrete ulaştıran kimsedir"³⁾. Câmî'in sonunda *hasen* tabiriyle neyi ifade ettiği hususunda bazı izahat vermekle beraber, *hasen*'in diğer kelime veya kelimelerle birleşerek teşkil ettiği tabirlerle ne kastettiğini açıklamamıştır. Tirmizî der ki : "Bu kitapta *hasen* hadîs olarak zikrettiklerimizle, kanaatimizce isnâdi *hasen* olan hadîsleri kastedtik; şâzz⁴⁾ olmyan, isnâdında şüpheli şahıslar bulunmayan ve aynı mealde sair

* Bu yazı, *Journal of Semitic Studies*, cilt 6, No.1, 1961 de yayınlanmıştır.

Bu yazıda kullanılan bazı kısaltmalar:

Bâ'ıs = el-Bâ'ısul-hasis, İbn K'esîr'in *İhtisâr ulâmi'l-hadîs* isimli eserinin şerhi, Ahmed Muhammed Şakir, 2 nci baskı (Kahire 1370/1951).

E.I. = *Encyclopaedia of Islâm*, 5 cilt (Leiden 1913-38).

*E.I.*² = Aynı eserin halen devam eden yeni baskısı (1954-).

G.A.I. = C. Brockelmann, *Gesch. der arab. Litt.*, 2 cilt (Leiden 1943, 1949); Supplement, 3 cilt (Leiden 1937-42).

H.H. = Hâcî Halife, *Lexicon bibliographicum et encyclopaedicum* cilt, 1, 2 (Leipzig 1835-7); cilt 3-7 (London 1842-58).

J.A. (IX) = Le Taqrib de En-Nawawi, Tercüme ve notlarla M. Marçais, *Journal Asiatique*, seri IX, cilt XVI-XVIII.

J.A.O.S. = E.E. Salisbury, "Contributions from Original Sources to our Knowledge of the Science of Muslim Tradition", *Journal of the American Oriental Society*, (1862) s.60.

Kifâye = el-Hatîbu'l-Bağdadî, *Kitâbu'l-Kifâye fi ulmi'r-rivaye* (Haydarabat 1357/1938).

Ma'rîfe = el-Hâkim Ebû Abdulâh en-Naysâbüri, *Ma'rîfet ulûmi'l-hadis*, neşr: Dr. Mu'azzam Huseyn (Kahire 1937).

Sarkis = Joseph Elian Sarkis, *Dictionnaire encyclopedique de bibliographie arabe* (Kahire 1930).

Tehzîb = İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 12 cilt (Haydarabad 1325-8/1907-10).

Taveth = Tâhir İbn Sâlih İbn Ahmed el-Cezâ'iri ed-Dımaşki, *Tevcihu'n-nazar ilâ ustûli'l-eser* (Kahire 1328/1910).

Ulûm = Ebû Amr Osmân İbn Abdurrahmân İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l hadis*, Zeynu'd-Din Abdurrahîm İbnu'l-Huseyn el-İrâkî'nin *et-Takyîd ve'l-İzâh* isimli şerhi ve Muhammed Râgıb et-Tabbâh el-Halebi'nin notlarıyla (Haleb 1350/1931.)

1 Tirmizî'nin *Cami'i*, müslümanlar tarafından kabul edilen altı hadîs esrinden biridir. Tirmizî Ö.297/892 Krş. *G.A.L.* 1, 169, S.1, 267.

2 577-643/1181-1245. *G.A.L.* 1, 440-2, S.1, 610.

3 *Ulûm*, S.38.

4 Şâzz, mücerret, usûl ve kaideye uymayan manâsına gelir Muhtelif devirlerde muhtelif manâlarda kullanılmıştır. İbrahim İbn ebî Ablâ (Ö.152/769) ya göre "ulemânın şâzz (hâdisler) ını rivayet eden kimse pek çok şer rivayet etmiş olur" (*Kifâye* S.140). Şâfi'i (150-204/767-820) ye göre sika râvinin, diğer sika râvinin rivayetine muhalif rivayetidir (*Ma'rîfe*, S.119; *Kifâye*, S.141; *Ulûm*, S.83). Hâkim'in nazarında ise şâzz, sika râvinin, rivayetiyle diğer sikkattan teferrüd etmesi ve rivayet ettiği hadîsin diğer sikkât tarafından rivayet edilen hadîslerle desteklenmemesidir (*Ma'rîfe*, S.119). İbnu's-Salâh'a göre de râvilerin çeşitli derecelerine ait şâzz hadîs sınıfları vardır (*Ulûm*, 86) Tirmizî'nin kelimeyi kullandığı tarzı, onun, şâzz hadîsleri sahih olarak kabul etmediğini gösterir, zira bu çeşit hadîsler, onun nazarında *hasen* hadîslere nisbeten daha az itimâda şâyandırlar. Bazı şâzz çeşitlerinin makbul addedilmesi Tirmizî'den daha sonraki devirlere ait olsa gerektir. Onun hakkındaki görüşü Şâfi'i'nin yukarıda zikredilen görüşüne yaklaşılmaktadır. Bu hususta daha fazla malumat için Bkz. *J.A.O.S.* VII, 110; *J.A.* (IX), XVII, 101; *Tevcih*, 220-2.

yönlerden rivayet edilen her hadîs bize göre *hasen* hadîstir" 5). Bunu, Tirmizî'nin sık sık raslıyacağımız *garîb* tabiri hakkındaki sözleri takip eder. Tirmizî der ki:

Bu kitapta, bizim *garîb* olarak zikrettiğimiz hadisler, muhaddislere göre muhtelif yönlerden *garîb* addedilmiştir. Bir kısmı, yalnız bir isnâd zinciriyle rivayet edilen bir hadîsin *garîb* olduğunu söylemiş....bir kısmı sadece hadîste görülen bir ilâve sebebiyle hadîsin *garîb* olduğunu kabul etmiş - zira ilâve, hafıza bakımından tam bir itimad kazanmış olan kimselerden geldiği zaman sahih addedilir -.... bir kısmı da hadîsin, bir çok isnâd zincirleriyle rivayet edilmiş olmasına rağmen, isnâdın oluşu itibariyle *garîb* olduğunu ileri sürmüşlerdir 6).

Hadîsçiler, hadîsleri başlıca üç aslı gruba ayırmışlardır: 1 - *Sahîh*; 2 - *hasen*; 3 - *zayıf* veya *sakîm*. Biz burada bilhassa ikinci gurub üzerinde duracağız, fakat bazan da bunun birincisiyle meydana getirdiği birleşik şekillerini göreceğiz. Bu münasebetle *hasen* tabirinin bir veya daha fazla tabirlerle birleşmesi halinde, bazı muhtelif görüşler ortaya koyan bir pasajın tercümesini vereceğiz. Bu pasaj. Tâhir İbn Sâlih İbn Ahmed el-Cezâ'irî 7) nin *Tevcihu'n-nazar ilâ usûli'l-eser* (Kahire 1328/1910) adlı kitabından alınmıştır. 1268/1851 de doğan ve 1338/1920 de ölen Cezâ'irî, hayatının büyük bir kısmını Şam'da geçirmiştir. Sarkis, onun tarafından yazılmış 24 kitap ve risale ismi zikreder. Aşağıda bir pasajı tercüme edilmiş olan bu eser, muhaddisler tarafından kullanılan hadîs istilahlarıyla ilgili geniş bir kitaptır. Orjinal olmamakla beraber meşhur otoritelerin sözlerini bir araya getirmesi bakımından büyük bir kıymeti haizdir. *Hasen* hadîsler hakkında bazı bölümleri ihtiva eder. Aşağıda başlığı ile beraber bir bölümün tercümesi verilmiştir:

Tirmizî'nin "Bu hadîs *hasen sahîh'tir*" sözü ile buna benzer ibarelerin mânası 8

Hâfiz Celâlu'd-Dîn es-Suyûtî 9), *Kûtu'l-muğtazî* ismini verdiği Tirmizî'nin *Câmi'*ine dair tâlikinde şöyle der: 10): İbnu's-Salâh der ki: Tirmizî ve diğerleri tarafından kullanılan *hâzâ hadîsun hasenun sahîhun* (bu hadîs, *hasen sahîhtir*) ibaresinde bir mübhemiyet vardır; çünkü *hasen*, *sahîh'e* nisbetle kusurludur ve her ikisini bir hadîste birleştirmek, bu kusurun nefyi ile isbatını birleştirmek demektir. Mamafih bu, isnâdın durumu ile ilgilidir: Bir hadîs, isnâdlarından biri *hasen* diğeri *sahîh* iki yolla rivayet edilmişse bu hadîse *hasen sahîh* demek doğru olur; yâni bir isnâda nisbeten *hasen*, diğeri isnâda nisbeten de *sahîh'tir*; bununla beraber bazı kimselerin (159), onun *hasen'*le lugat mânasını kastettiğini - ki nefsin meylettği ve aklın reddetmediği bir manâdır - fakat üzerinde durduğumuz istilâh mânasını kastedmediğini söylemeleri reddedilemez 11) (İbnu's-Salâh'ın sözlerinin sonu).

İbn Dakîk el-îd 12) *el-Iktirâh'* 13) ta der ki: ilk cevap, mahreçleri bir olduğu halde haklarında *hasen sahîh* tabiri kullanılan hadîslerle reddolunur. Tirmizî bazı yerlerde şöyle der: "Bu hadîs *hasen sahîh'tir* ve biz onu yalnız bu yönden (bu rivayer zinciri ile) biliyoruz". Benim bu suale verdiğim cevap, *hasen'*de *sahîh'e* nisbetle kusur bulunacağı kaydının şart koşulmaması

5 II,340.

6 Câmi'den yapılan bu iktibasta cümle aralarına konulan noktalar,terkedilen ibarelere delâlet etmek üzere kullanılmıştır.*Garîb* hakkında daha fazla malumat için Bkz.Ma'î-ife,S.94; *Ulâm*,S.229; *J.A.O.S.VII*,100,109; *J.A.(IX)*,XVII,112,XVIII,106, H.H.,IV,322; Tahânavî,S.1087;*Tevcih*,S.209.

7 *G.A.L. S.II.777,III,383*; Sarkis.688-91.

8 Pasaj,S.158-62 dedir.Tercümede 159 dan itibaren parantez içerisinde sahifelere işaret edilmiştir.

9 849-911/1445-1505.*G.A.L.II*,180,S.I,178

10 *G.A.L.S.I*,268.

11 *Ulâm*,S.44.Bu,Suyûtî'nin İbnu's-Salâh'tan yaptığı iktibasın sonudur.Cezâ'irî'nin Suyûtî'nin kitabından yapmış olduğu iktibas 35 inci sahifeyi ihtiva etmektedir.

12 Ö.702/1302.*G.A.L.II.75*,S.II.66.

13 Eserin tam ismi *el-Iktirâh fi beyâni'l-istilâh'tır*. *G.A.L.II.75*.Onun sözleri,İrâkî'nin İbnu's-Salâh şerhinde ayrıca zikredilmiştir,S.44-6.

olmasıdır. Onda kusurun belirmesi veya onun kusurlu anlaşılması *hasen* lafzı üzerinde iktisarı sebebiyledir; yâni kusur, iktisar yönünden gelir, yoksa hakikatı ve zatı yönünden değildir ¹⁴). Bunun izahı ve mânâsının açıklanması icab ederse: Burada, râviler için, rivayetlerin kabulünü gerektiren bir takım sıfatlar vardır ve bu sıfatlar muhtelif derecelerde olup bazısı bazısına nisbetle daha üstün durumdadır. Meselâ, *teyakkuz*, *hıfz*, ve *ittân* gibi. *Sıdk* ve yalancılık töhmeti altında bulunmamak ¹⁵) gibi daha aşağı bir dercenin mevcudiyeti bunlardan daha yüksek bir derecenin mevcudiyetine münâfi değildir; meselâ *sıdk* ile *hıfz* gibi. Bu itibarla daha aşağı derecede bulunan bir sıfatın - ki bu *sıdk*tür-mevcudiyeti dolayısıyla hadîs *hasen*,daha yüksek derecede bulunan bir sıfatın mevcudiyeti ile de *sahîh*'tir. Bu sebeple her *sahîh*'in *hasen* olması gerektiği gibi halkın *sahîh* hadîsler hakkında ki "bu hadîs *hasendir*" sözünün de doğruluğunu teyid eder. Bu da mütekaddimûnun kelâmında mevcuttur. (İbn Dakîk'ın sözlerinin sonu).

Hâfız İmâdu'd-Dîn İbn Kesîr ¹⁶) der ki: Bu mesele aslında yanlış vazedilmiştir; çünkü, *husn* ve *sıhhat*'in bir hadîste birleşmesi *sahîh*'le *hasen* arasında mutavassıt bir mertebe teşkileder. Bu itibarla burada üç mertebe vardır: Birincisi *sahîh* olup diğerlerinin en yükseğidir; ikincisi en aşağı olan *hasen* mertebesidir: üçüncüsü ise her ikisinden de bir şeyler alan mertebedir. Diğerlerinden her birine noksan bir benzeyişi olan bu mertebe, halkın muz hakkında "onda tatlılık ve ekşilik vardır; bu tatlı ve ekşidir; o halde bu muzdur" dediği gibi kendisine mahsus ayrı bir hususiyete sahiptir. Bundan dolayı Tirmizî'nin *hasen sahîh* dediği mertebe, kendi nazarında *hasen*'den daha yüksek bir mertebedir ve onun, bir hadîs hakkındaki mahza sıhhat hükmü, *hasen*'le birlikte sıhhat hükmünden daha kuvvetlidir. Hâfız Ebu'l-Fadl el-İrâkî ¹⁷) İbnu's-Salâh'la ilgili nüketinde şöyle der: İbn Kesîr'in söyledikleri, delili olmıyan bir hükümden ibarettir ve Tirmizî'nin sözünden anlaşılın manâdan çok uzaktır. İmâm Bedru'd-Dîn ez-Zerkeşî ¹⁸) ve Hâfız Ebu'l-Fadl ibn Hacer ¹⁹) yine İbnu's-Salâh'la ilgili nüketlerinde derler ki: Bu, üçüncü kısmın ispatını gerektirir ve aynı görüşe sâhip başka bir kimse yoktur. Zerkeşî'nin ibaresi, umumî görüşe aykırıdır. Aynı zamanda bu görüş, Tirmizî'nin kitabında çok az *sahîh* hadîsin mevcut olmasını gerektirir; zira Tirmizî, *hâzâ sahîhun* "bu sahîhtir" ibaresini kitabında çok az kullanmaktadır. Bununla beraber onun, sıhhat ve husn ile tavsif ettiği hadîslerin çoğu Buhârî ve Muslim'in kitaplarında mevcuttur. Keza Şeyh Sirâcu'd-Dîn el-Bulkînî ²⁰) de *Mahâsinu'l-İstılâh*'ta bu cevap üzerinde durulması gerektiğini söylemiş, fakat İmâm Şemsu'd-Dîn el-Cezerî ²¹) ise *el-Hidâye*'de, Tirmizî'nin *sahîh hasen* tabiriyle *sahîh* ve *hasen*'in birleşimini ifade ettiğini ve *sahîh*'in dînunda olduğunu açık bir şekilde belirtmiştir.

Zerkeşî der ki: Bu şüphenin izalesi maksadiyle benim de fikrimi soracak olursanız derim ki: Tirmizî'nin, *hasen sahîh* sözlerini bu hususî surette ve müteradif olarak ve nâdiren kullanmış

14 Ona göre Tirmizî'nin biraz önce verilen *hasen* tanımı, onun yalnız başına kullanıldığı zamanki mânâsına uygundur, yoksa bu tanım *hasenin* başka tabirlerle birleşimine uymaz.

15 Ademu't-tohme bi'l-kizbi. *Ulûm*, S.133 râvilerin en yüksek tipleri arasında *mutkîn* ve *hâfız*'ı, ikinci derecede de *sadûk* ve *mahallukû es-sıdku* tabirlerini zikreder.

16 701-74/1301-73. *G.A.L.* II, 60, S. II, 48. *Ulûm*'un, *İhtisâr ulûmi'l-hadis* isimli bir muhtasarını yazmış ve bu kitap, Ahmed Muhammed Şakir in *el-Bâ'isu'l-hasîs adı* altındaki şerhiyle basılmıştır (2 nci baskı, Kahire). Kitabın tabii tarihi yoktur, fakat önsöz 1370/1951 tarihini taşır. 47 nci sahifede İbn Dakîk tarafından zikredilen sözlerin hülâsası bulunmaktadır.

17 Ö.806/1404. *G.A.L.* II, 77, S. II, 69. Onun *et-Takyîd ve'l-fzâh* adlı İbnu's-Salâh şerhi, *Ulûm*'un Halep baskısında neşredilmiştir. Yukarıdaki ibare 47 nci sahifede geçmektedir.

18 745-94/1344-92. *G.A.L.* II, 112, S. II, 108.

19 773-852/1373-1448. *G.A.L.* II, 80, S. II, 72.

20 724-805/1324-1403. *G.A.L.* II, 114, S. II, 110. Zikredilen kitap için Bkz. *G.A.L.* I, 441, S. I, 611.

21 751-833/1350-1429. *G.A.L.* II, 257, S. II, 274, *G.A.L.* II, 260, S. II 277, No.13 kitabın ismini *el-Hidâye ilâ ma'âlimi (ilmi)'r-rivâye*, H. H. VI, 473 ise *Hidâye ilâ ulûmi'r-rivâye* olarak verirler

22 Onu sık sık kullanır.

olması, onun, muhtemelen câiz olduğuna delâlet eder; nitekim bazı kimseler de *hasen*'i *sahih* sınıfına dercedenlerin görüşlerine uygun olarak onu sıhhatle tavsif etmişler ve *sahih*'le birlikte müştereken kullanmışlardır. Fakat iki hal ve zaman itibariyle bir tek isnâda her ikisinin de gerçek manâlarını kasdetmiş olabilir; bu takdirde onun, önce bu hadîsi doğruluk ve itimada şayan olmak bakımından şöhrete erişmiş, veya bu haller mevcut olmakla beraber henüz tanınmamış (mestûr) ²³ bir kimseden işitmiş olması, sonra bu şahsın başka bir zamanda adalet bakımından daha yüksek bir mertebeye ulaşması, bilâhère Tirmizî veya başka bir kimsenin, bu şahıstan o hadîsi tekrar işitmiş olması mümkündür. Muhtelif kimselerden rivayet edildiğine göre Tirmizî, bir tek hadîsi bir kimseden müteaddit defalar işitmiştir. Bu ihtimal uzak olsa bile, söylenene benzemektedir. Şu da ihtimal dahilindedir ki Tirmizî, kendi re'yini *hasen*, başkalarının re'yini de *sahih* olarak ifade etmiştir, veya bunun aksi de olabilir. Bu halde hadîs, *hasen*'in en yüksek, *sahih*'in de ilk mertebesinde ve Tirmizî, her iki tabiri iki re'ye atfen birleştirmiştir. Tirmizî'nin bu mevzudaki tasarrufu üzerinde durursak her halde onun maksadına güvenebiliriz. Zerkeşi'nin sözlerinin sonu; bunların bir kısmı Ca'beri ²⁴ den alınmış olup *Muhtasar*'ında Tirmizî'nin *hasen sahih* sözünün iki sened veya iki re'y itibariyle olduğunu söylemiş bulunmaktadır.

Hâfız İbn Hacer *en-Nukat* ²⁵ ında der ki: Müteahhürûndan bazıları, bu müphemiyetin esasını, hadîs imamlarının nazarında râvilerin hallerine nisbetle hadîse taalluk eden iki vasfın doğruluğuna matuf olarak cevaplandırmışlardır. Meselâ onlar arasında, hadîs imamlarının bir kısmına göre hadîsi *sahih*, diğer bir kısmına göre de hadîsi *hasen* olan bir kimse varsa, o kimsenin hadîslerinde bu ibare kullanılmıştır. Fakat şu görüşü de ileri sürmek mümkündür: Eğer Tirmizî'nin maksadı bu olsa idi birleşime atfen değil kendi görüşüne atfen bir *vâv* kullanır ve *hasen ve sahih* derdi. Sonra akla gelen diğer bir husus da Tirmizî'nin, başkalarına nisbetle bir hadîs hakkında hüküm vermesidir ki bu cevaba aykırı düşer. Keza Tirmizî'nin iki vasfı birleştirdiği hadîsler, hiç kimsenin ihtilâf etmediği hususları ihtiva ediyorsa bu da cevaba muhalif olur; fakat bu cevap kabul edilse idi, Tirmizî'nin maksadına diğerlerine nisbeten daha uygun olurdu: bence bu akla daha yakındır ve herhangi bir itiraza cevap vermek de mümkündür Tirmizî'nin maksadının isnâd ve hüküm olmak üzere iki ayrı vasafta istinad ettiği söylenirse *hasen* sözünün isnâd yönünden, *sahih* sözünün de hüküm yönünden kullanıldığı anlaşılır ve makbul cinsinden olması dolayısıyla de ona sıhhat vasfının itlakı caiz olur. Bu görüş, *hasen*'i *sahih*'ten ayırt etmeyen ve her ikisine de *sahih* ismini itlak eden görüşün aynidir; fakat daha önce de zikrettiğimiz gibi, Tirmizî'nin isnâdı *sahih* olan hadîsler hakkında bu hükmü vermiş olması, bu görüşe cevap teşkil eder. Müteahhürûndan bazıları Tirmizî'nin *hasen*'i iki nevi arasını ayırt edenlerin görüşüne uygun olarak kullandığını ileri sürmüşlerdir, çünkü *hasen*'in râvileri, *sahih*'in râvilerine nisbetle daha aşağı derecededirler. *Sahih*'i ise Tirmizî, iki nevi arasını ayırt etmeyenlerin görüşüne olarak kullanmıştır. Fakat bu görüş de yukarıda zikrettiğimiz hususlarla reddolunur. Temas ettiğim kimselerden biri, iki kelimenin, Tirmizî'nin nazarında, müteradif olduğu görüşünü uygun tercih etmiştir. Bu görüşe göre ikinci kelimenin hemen birincisinin arkasından gelmesi, onu teyid maksadına dayanır. Nitekim *Sahih sâbit*, *ceyyid kavi* ve buna benzer bazı tabirler kullanılmıştır. Fakat bunlar da kaideye aykırı düşebilir, çünkü asıl manâ yerine tekit manâsını almak uygun görülmemektedir; diğer taraftan asıl prensip, te'kidin yokluğunu istilzamdır. Bununla beraber, bazan aynı görüşe delâlet eden bir ifade ile bu muhalefet zâil olmaktadır.

23 İtimada şayan görünürse de kat'i olarak tanınmamış kimseler hakkında kullanılır. Bu hususta Bkz. *Ulâm*, S.121; *J.A.*(IX), XVII,135; *Bâ'is*, S.107.

24 640-732/1242/1333. *G.A.L.* II.132, S.II,134. Bu *Muhtasar*'ı tayin edemedim. H.H. ona ait üç *muhtasar* zikreder Bkz. I,268, V,476; VI,176.

25 Bu eser, onun *en-Nukatü'z-zirâf al'al-âtrâf*'i olabilir; Bkz. *G.A.L.* S.II,75, No.77.

Meselâ ed-Dârakutnî²⁶⁾ ve daha bazı kimselerin “bu hadîs *sahîh sâbit*’tir” ibaresini kullandıklarını görüyoruz. Netice itibarile en kuvvetli cevap İbn Dakîk el-id tarafından verilen cevaptır. Hâfız İbn Hacer’in en-Nukattaki sözlerinin sonu.

İbn Hacer, *en-Nuhba*²⁷⁾ şerhinde der ki: *Sahîh* ve *hasen*, bir tek vasf üzerinde birleştiği zaman, hadîsin râvisi hakkında müctehidin zihninde hâsıl olan tereddüt, onda, sıhhati gerek-tiren şartların mevcut olup olmadığıdır; fakat bu râvinin, rivayetinde teferrüd etmesi halinde hasıl olur. Hadîs imamlarının râvi üzerindeki bu tereddüdü, müctehidin, onu iki vasıftan birisiyle tavsif etmesine mani olur ve bu halde isnâdın bazılarına göre *hasen* bazılarına göre de *sahîh* olduğu söylenir. Ancak burada *hasen ev sahîh* (=hasen yahut *sahîh*) demek lâzım gelirken tereddüt harfi olan *ev* kaldırılır; nitekim bazan atf harflerinin kaldırılması da bunun bir benzeridir²⁸⁾. Bu itibarla *hasen sahîh* denilen haber, *sahîh* denilen habere nisbetle daha aşağı mertebededir; çünkü kesin bir ifade, tereddüt ifadesinden daha kuvvetlidir. Bu cevap, isnâdın teferrüdü halindedir. Eğer teferrüd hâsıl olmazsa, iki vasfın bir hadîse beraberce itlakı, biri *sahîh* diğeri *hasen* iki isnâd itibariyle olur. Buna göre, hakkında *hasen sahîh* denilen haber,, sadece *sahîh* denilen ve yalnız bir râvi tarafından rivayet edilen haberden üstün olur, çünkü rivayet zincirinin çokluğu, hadîsi kuvvetlendirir²⁹⁾. Eğer, “Tirmizî, birden fazla isnâdla rivayet edilmesini *hasen*’in şartı olarak tasrih etmiştir, o halde nasıl olur da bazı hadîsler hakkında, *hasen garîb* biz onu yalnız bu isnâdla biliyoruz, diyebilir» denilirse, buna verilecek cevap şudur: Tirmizî, *hasen*’in mutlak bir tarifini vermemiş, sadece kitabında bulunan hususî bir nev’i tarif etmiştir; bu da başka sıfatı olmayın bir tabirdir. Halbuki Tirmizî, bazı hadîsler hakkında *hasen*, bazıları hakkında *sahîh*, bazıları hakkında da *garîb*, *hasen sahîh*, *hasen garîb*, *sahîh garîb*, *hasen sahîh garîb* gibi tabirler kullanmıştır. Onun tarifi ise, yalnız ilk tabir hakkında vâkî olmuştur. Kitabının sonlarındaki ifadesi buna delâlet etmektedir: “Kitabımızda, *hadîsun hasenun* dediğimiz haberle, isnâdı bize göre *hasen* olan haberi kasedtik. Râvisi kizb ile itham olunmayan, muhtelif yönlerden rivayet edilen ve şazz olmayın bütün hadîsler bize göre *hasen* hadîstir”³⁰⁾ Bu ibareden de anlaşılıyor ki, onun tarifini verdiği tabir *hasen* tabiridir. Fakat haklarında *hasen sahîh*, *hasen garîb*, yahutta *hasen*, *sahîh garîb* dediği haberler, yalnızca *sahîh* veya yalnızca *garîb* olarak tavsif ettiği diğeri haberler gibi tarife girmemiştir. Her halde bu sonuncuları, (*sahîh* ve *garîbi*) hadîs imamları arasında meşhur olmaları dolayısıyla terk etmiş ve kitabında ya vâzih olmadığı için yahutta yeni bir tabir olduğu için, yalnızca, hakkında *hasen* tabirini kullandığı haberin tarifiyle iktifa etmiştir. Bu sebeble Tirmizî “bize göre” kaydını koymuş, el Hattâbî³¹⁾-nin yaptığı gibi, muhaddislere atfetmemiştir. Bu ifade ile bahsin uzamasına sebep olan ve asıl maksadı açıklamaktan uzak bulunan beyanların çoğuna mani olmuştur. Hamd, öğreten ve ilham eden Allaha mahsustur.

Derim ki³²⁾: Bu meselenin iki izah tarzı daha vardır. Biri *hasen lizâtihi* ile *sahîh ligayrihi*’yi ifade eder³³⁾; diğeri ise isnâdına atfen *hasen* ve *sahîhi* ifade eder; yâni bu mevzuda gelenlerin

26 306-85/918-95. *G.A.L.* I, 173, S.I, 275.

27 *Nuhbetü’l-fiker ft mustalâh ehli’l-eser.* krş. *G.A.L.* I. 441, S. I, 611.

28 İbn Hacer’in s. 112 de bu mevzudaki sözleriyle karşılaştırınız.

29 İbn Hacer’in buradaki ifadeleriyle İbn Kesir’inkiler arasında fark vardır (Bkz.S. 111). İbn Hacer, eğer bir râvi varsa ve tabirlerin birleşimi hangisinin tatbik edileceğini açıklamıyorsa *hasen sahîh*’i *sahîh*’in dönünde sayar. Birden fazla isnâd bulunduğu zaman da, iki tabirin birleşiminin, yalnız tek râvisi olan bir hadîs hakkında kullanılmış olan *sahîh*’ten daha yüksek bir sınıfa delâlet ettiğini ile sürer.

30 Tirmizî’nin S. 109 dâki ibaresiyle karşılaştırınız.

31 Ö.386/996 yahut 388/998, *G.A.L.* I, 174, S. I, 275.

32 Muhtelif kaynaklardan nakiller yaptıktan sonra Suyûtî, kendi görüşünü zikretmektedir.

33 Abdü’l-Hakk ed-Dihlevî (958-1052/1551-1642) Bkz. *G.A.L.* S.II, 603; J.A.O.S.VII, 100 de zikredildiğine göre *sahîh lizâtihi*, en yüksek derecede sahîh olan hadîsler hakkında kullanılmıştır. *sahîh ligayrihi* ise bazı bakımlardan kusurlu olan hadîslerdir. fakat bu kusur, hadîsin başka isnâd zincirleriyle desteklenmesiyle zail olur. *Hasen lizâtihi* ve *hasen ligayrihi* için Bkz.S. 115-116

en sahihidir; çünkü *hasen* de olsa *zayıf* da olsa - bununla zayıflık bakımından en azı ve en müreccahı kastedilmiştir - "bu babta gelenlerin en sahihi şudur" ibaresi kullanılmıştır. Diğer taraftan Tirmizî, bu tabiri ilk kullanan kimse olmamıştır. İbnu's-Salâh³⁴⁾ın, *Muhtasar*'ından başka eserlerinde, ez-Zerkeşî ve İbn Hacer'in *Nuket*'lerinde naklettikleri gibi, Tirmizî'nin şeyhi el-Buhârî, bu tabiri kullanmak bakımından Tirmizî'ye tekaddüm etmiştir. Zerkeşî der ki: Bu mesele, Tirmizî'nin sözlerinde aynen görülmektedir: "Bu *hasen garîb* hadîstir", çünkü, *hasen*'in şartı, başka rivayet isnâdlarıyla de bilinmesidir; halbuki *garîb*, râvisi teferrüd eden haberdir ve aralarında bir aykırılık vardır. Bu meseleye de şu cevap verilir: *Garîb* iki kısımdan ibarettir: Bir haber ya metin yönünden *garîb* tir, ya da isnâd yönünden *garîb* tir. Burada kastedilen manâ ikincisidir; çünkü, *garîb* in bu kısmı, bir kısım sahabeden bilinmektedir, ancak bazıları, sahabeden yaptıkları rivayetlerinde teferrüd etmişlerdir. Bu bakımdan metin yönünden *hasen* olmakla beraber isnâd yönünden *garîb* tir; çünkü bir kişi tarafından rivayet edilmiştir. Bu manâda *garîb* ile *hasen* arasında, *garîb* in *hasene* aykırı olan diğer manâları hilâfına, bir aykırılık yoktur. *Kûtu'l-muğtazi*'den naklolunan ibarelerin sonu.

Allâme Takıyü'd-Dîn İbn Teymiye³⁵⁾ den bu ve buna taallük eden meseleler hakkında sorulduğu zaman şu cevabı vermiştir: *Garîb* yalnız bir rivayet isnâdıyla bilinen haberdir, bazan *sahîh* olur: meselâ ameller niyetlere göredir³⁶⁾ "velâ'in satılması ve hibe edilmesi hakkında Hazreti Peygamberin nehyi³⁷⁾ ve Hazreti Peygamber Mekke'ye girdiği zaman başında miğfer vardı³⁸⁾ gibi hadisler, Buhârî ve Muslim'de bulunan sahih hadislerdendir ve muhaddislere göre *garîb* tirler. Birinci hadis, yalnız Yahyâ İbn Sa'id el-Ensâri³⁹⁾ tarafından Muhammed İbn İbrâhîm et-Teymî⁴⁰⁾ den nakledilmiş, et-Teymî Alkama İbn Vakkâs el-Leysi⁴¹⁾ den, el-Leysi de Omer İbnu'l-Hattâb⁴²⁾ tan rivayet etmişlerdir. İkincisi yalnız Abdullah İbn Dînâr⁴³⁾ in Abdullah İbn Omer⁴⁴⁾ den; üçüncüsü de Mâlik⁴⁵⁾ in Zuhri⁴⁶⁾ den, onun da Enes⁴⁷⁾ ten rivayetleriyle tesbit edilmiştir; fakat *garîb* hadislerin çoğu zayıftır. Tirmizî'nin istilâhında *hasene* gelince, bu da iki yönden rivayet edilen hadîstir: Râvileri arasında kizb ile müttehem bir kimsenin bulunmaması; sahih hadislerle aykırı, şazz olmaması. Bunlar, Tirmizî'nin *hasen* hakkında koymuş olduğu şartlardır. Fakat bazı kimseler, onun *hasen* ismini verdiği haberlerin bu tavsife uymadığını söylemişlerdir. Meselâ, haklarında *hasen garîb* tabirini kullandığı hadisler bunlardandır ve yalnız bir tek isnâdla rivayet edilmişlerdir. Tirmizî bunlara da *hasen* demiştir. Bu mesele de şu şekilde cevaplandırılabilir: Bazen bir tek tâbi'iden rivayet olunduğu için *garîb* tir, fakat ondan, iki rivayet zinciri ile naklolunduğu zaman, menşe itibariyle *garîb* olsa bile, bu şahıstan çıkan yolların teaddüdü ile *hasen* olur. *Sahîh hasen garîb* de böyledir; bazan *sahîh garîb* bir isnâdla rivayet edilir; sonra ilk râviden sahih bir isnâdla ve ayrıca başka bir isnâdla rivayet edilir ve bu rivayetle *hasen* olur. Bununla

34 *Ulâm*, S.38 (Krş. *Bâ'is*, S.63), İbnu's-Salâh, Tirmizî'den önce *hasen*'i araya kullananlar arasında Ahmed İbn Hanbel ve Buhârî'yi zikreder. Fakat buradaki atıf, muhtemelen, Tirmizî'den önce *Hasen garîbi* kullanmış olan kimselerle ilgilidir.

35 661-728/1263-1328. *G.A.L.* II, 125. S. II, 119.

36 Buhârî, *Bed'ü'l-vahy*, I; Muslim, *İmâre*, 155.

37 Buhârî, *İtk*, 10; Muslim, *İtk*, 17.

38 Buhârî, *Magâzi*, 48.

39 Ö. 144/761 yahut 146. *Tehzib*, XI, 221.

40 Ö. 119/737, yahut 120 veya 121, *Tehzib*, IX, 5.

41 Ö. Abdu'l-Melik'in hilâfeti sıralarında. (65-86/685-705) *Tehzib*, VII, 280.

42 İkinci halife, 23/644 senelerinde şehit edilmiştir. *E.I.III*.982.

43 Ö. 127/744. *Tehzib*, V, 201.

44 Ö. 73/693. *E. I*², I, 53.

45 Ö. 179/795 *E. I*. III. 205; *G.A.L.* I, 184, s. I, 297

46 Ö. 124/742. *E. I*. IV, 1239.

47 Ö. 91-93/709-11. *E. I*² I, 482. *Ulâm*, S. 84 bu üç hadisi şazz bölümünde zikreder. Krş. S.109, Not 4.

beraber aslında *sahih garibtir*. Çünkü *hasen*, isnâdı teaddüt eden ve kizb ile müttehem bir râvisi olmıyan haberdur. Eğer her iki isnâdla *sahih* olursa, haber mahza *sahih* olur. Eğer iki isnâdtan birinin sıhhati bilinmiyorsa bu haber *hasendir*; bazen isnâdı *garib* olur ve hadîs yalnız bu isnâdla bilinir ki bu da metin itibariyle *hasen* olur çünkü iki isnâdle rivayet edilmiştir. Bu sebeple “bâb içinde fulân ve fulândan rivayetler vardır” denir ki isnâd bakımından *garib* olsa bile, metnin *hasen* olduğunu ortaya koyan manâ için şahid var demektir. Bununla beraber “bu *sahih*dir” denildiği zaman, *sahih* bir isnâdla sâbit olmuş ve *hasen* bir isnâdla rivayet edilmiş olur. Böylece haberde *sahih* ve *hasen* birleşmiş demektir; bu yönden haber *garib* olur ve bu isnâdla değil ancak bu yönden bilinir ve bu yönden *sahih* ise *sahih garib* olur. Bunda her hangi bir şüphe bahis mevzuu değildir; şüphe ancak *hasenle garibin* birleşiminde görülür. Biraz önce de zikredildiği gibi *hasen garib* olur. Bu izahat, ciddi ve dikkatli olan kimseler için kâfidir.

NETİCE

Yukarıda tercümesi verilen pasaj, kısmen Suyûtî'nin Tirmizî şerhi olan *Kûtu'i-muğtezî'* den alınmış, bunu, İbn Teymiye'den, çok kısa olarak nakledilen ibareler takip etmiştir. Suyûtî tarafından verilen nakiller ve İbn Teymiye tarafından yapılan beyanlar göstermiştir ki hadîsle ilgili olarak kullanılan bazı tabirlerin izahında, birbirine zıt tabirlerin birleşmiş olmalarından dolayı bir takım güçlükler zuhur etmektedir. Bu güçlükler, diğerleri üzerine yaptığı tesirin aynini, *sahih garibe* yapmamıştır. *Sahih hadîs*, hepsi güvenilir kimselerden müteşekkil ve muttasıl isnâdı olan hadîslerdir. *Garib hadîs* ise, her hangi bir devrede veya devrelerde, bir tek şahıstan gelen yahut bir ravî tarafından rivayet edilen ve fakat başka her hangi birisi tarafından teyid edilmeyen haberlerdir. Tabir, ya metne ya da isnâda tatbik edilebilir. Eğer bütün râviler en yüksek otoritelerden müteşekkil ise *garibin* bu nev'i yine *sahih*dir ve iki tabir arasında asli hiçbir zıtlık yoktur. Her ikisinin de bir yerde birleşmiş olmaları gayet tabiidir.

Sahih garibin izahı mümkün olsa bile, Tirmizî tarafından sık sık kullanılan *hasen garibi* veya nâdiren kullanılan *garib hasenî* izah etmek o kadar kolay görülmemektedir. İbnu's-Salâh, Hattâbî'nin *hasen* hakkındaki tarifini şöyle verir: “*Hasen*, menşe'i bilinen ve râvileri meşhur olan haberdur. Birçok ulemâ tarafından kabul edilen ve bütün fukahâ' tarafından kullanılan ekserî hadîsin medarındır”⁴⁸). İbnu's-Salâh, Tirmizî'nin baş taraflarda verdiği ifadesini zikreder (S.)⁴⁹ ve bunu müteakıb bazı müteahhirinin (el-İrâkî tarafından Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cavzî olduğu açıklanmıştır)⁵⁰ *hasen* nev'inin cüz'i bir zafiyeti ihtiva ettiğini ve onlarla amel edilebileceğini söylediklerini nakleder⁵¹) Fakat Tirmizî ile Hattâbî'nin *sahih* ve *hasen* arasını tam bir şekilde ayırmadıklarını söylemek suretiyle ikna olmadığını belirtir. Bu itibarla *hasenin* iki nev'i olduğuna işaret eder: 1-İsnâdı, ehliyeti tahakkuk etmemiş mestûr kimselerden olan fakat gafil olmıyan yahut rivayetlerinde fazla hata yapmayan, yahutta hadîste kizb ile müttehem olmıyan râvilerden müteşekkil ve aynı zamanda metnin aynisi bir veya daha fazla isnâd zincirile rivayet edilen hadîsler;2) Râvileri, doğruluk ve itimad bakımından meşhur olan fakat hafıza ve itkan bakımından daha aşağı olmaları dolayısıyla *sahih* hadîslerin râvileri derecesine ulaşmıyan, bununla beraber teferrüd ettikleri zaman hadîsleri reddedilen kimselerin derecelerinden yüksek olan hadîsler. Bunlar aynı zamanda zayıf da değillerdir. İbnu' s-Salâh, birinci şıkta bulunan evsafi haiz hadîslerin Tirmizî'nin, ikincilerin ise Hattâbî'nin tarifine uyduğunu zikreder⁵²).

48 *Ulûm*, S. 30.49 *Ulûm*, S. 31.50 510-97/1116-1200. *G.A.L.* I, 659, S. I, 914.51 *Ulûm*, S. 32.52 *Ulûm*, S. 32-4.

Hasen lizâtihi ile *hasen ligayrihi* arasında bir ayırım yapılmıştır. "Haddizatında iyi" şeklinde tercüme edilebilen birincisi, zayıflığı ve bozukluğu olmayan, doğru ve güvenilir olarak tanınan kimselerden müteşekkil bir isnâda sâhip ve fakat *sahîh* hadislerin râvileri kadar tam sıhhati bulunmayan bir nevidir. İkincisi ise, -hakkında *hasen* olması ârızîdir de denilebilir - eğer tek rivayetten ibaretse tam bir itimat telkin etmiyen, fakat başka isnâdlarla da rivayet edilmişse güvenilebilen bir nevidir⁵³). *Hasen garîb* tabirinin *hasen lizâtihi* nev'inden hadislere atfedilmesi icab ettiği tasavvur edilebilirdi; fakat bu mevzuda tatmin edici bir hükme varmak için *hasen garîb* veya *garîb hasen* denilen bütün hadislerin çıkartılıp tetkik edilmesi icab ederdi. İbn Hacer, İbn Dakîk el-îd'i takiben, Tirmizî'nin *hasen* hakkındaki tarifinin, kelimenin tek başına kullanıldığı zaman ona uyduğunu, fakat diğer tabirlerle birleştiği zaman ona uymadığını delil göstererek izah etmekten kaçınmıştır⁵⁴). Zerkeşîye göre *hasen garîb*ten maksat hadisin metin itibarile *hasen*, isnâd itibarile *garîb* olmasıdır⁵⁵). Bu, mümkün bir izah tarzıdır, çünkü metin veya metne benzeyen şeyler, diğer rivayet zincirleriyle bilindiği halde, onu *garîb* olarak sınıflandıran şey, bilhassa isnâd olabilir. İbn Teymiye, bunun bazı kereler böyle olduğunu kabul eder ve bazan isnâdın bir merhalesinde *hasen* olabileceğini söyler⁵⁶). Abdu'l Hakk ise bir zincirle *garîb*, diğer birisiyle *hasen* olabileceğine işaret eder⁵⁷).

Hasen Sahîhin ifade ettiği manâlar üzerinde bazı ihtilâflar varsa da umumiyetle fazla bir güçlük arzuetmez. Yaygın olan izah şekli, onun, isnâdı *hasen* olan fakat bir başka sahîh isnâdla takviye edilen bir nevi olmasıdır. İbnü's-Salâh bu izahatı verir; ancak burada *hasenin* istilah manâsiyle değil, alelâde "iyi" manâsında kullanıldığını ileri süren kimselerin görüşlerini kabule meyyal bir izahla onu tavsif eder⁵⁸). *Hasen sahîhi* izah bâbında başka gayretler de vardır. İbn Kesîr, bunun, sahîhle *hasen* arasında mutavassıt bir sınıf teşkil ettiğini söyler, fakat onun bu sözleri, her hangi bir delil olmadığını söyleyen İrakî tarafından reddedilir⁵⁹). Zerkeşî, *hasen* ve *sahîhin* müteradif olduklarına, böyle hadislerin muhtelif zamanlarda, önce bazı râvilerin ehliyetlerinin en yüksek derecede olduğunu bilinmediği, daha sonra da bunlar bilindiği zamanlarda işitilmiş olacağına işaret eder⁶⁰); fakat meselenin tam bir izahını vermez. Başkalarının *sahîh* dediğine Tirmizî'nin *hasen*, yahutta bunun aksi, yâni başkalarının *hasen* dediğine Tirmizî'nin *sahîh* diyebileceğini ve bu suretle her iki tabirin de aynı hadis için kullanıldığını söyleyerek başka yönden de izah etmeye çalışır⁶¹). Bu tahminin biraz doğru olması mümkündür. İbn Hacer, iki tabir arasındaki *ve* edatının terki ile izah edilebilen bu son görüşü kabul etmiye meyyaldir⁶²) fakat bunu söylemesine ve diğer bazı görüşleri tenkid edip öbürünü takip etmesine rağmen yine de en kuvvetli görüşün İbn Dakîk'in görüşü olduğunu beyan eder. İbn Dakîkî'l-îd⁶³), muhtelif evsafın râviler arasında birleşebileceğini, bazılarının diğerlerinden daha yüksek olabileceğini, *hasen* ve *sahîh* in muhtelif evsafa ait bulunduğunu, çünkü daha aşağı derecedeki bir vasfın mevcudiyetinin daha yüksek derecedeki bir vasıfla aynı anda bulunmasına zıd olmayacağı ileri sürer. Keza ona göre, teyakkuz, kuvvetli hafıza, kusurdan âri olmak gibi vasıflar

53 Krş. *J.A.O.S.* VII, 100; *J.A.* (IX), XVI. 499, 502; *Tevcih*, S. 147 ve yukarıda (S. 113, Not 33) geçen ibareler. *J. A. (IX)* *hasen ligayrihi* kullanır.

54 Bkz. S. 111, 113.

55 Bkz. S. 114.

56 Bkz. S. 114.

57 *J.A.O.S.* VII, 101.

58 *Ulâm*, S. 44

59 Krş. *Ulâm*, S. 47; *Bâ'is*, S. 47 ve yukarıda geçen ibareler (S. 111), burada İbn Kesîr'in sözleri izahlı ilâve ile verilmiştir.

60 Bkz. S. 111.

61 Bkz. S. 112.

62 Bkz. S. 112.

63 Bkz. S. 110 ve 113.

en yüksek dereceyi teşkil ederler. Halbuki doğruluk, kizb töhmetinden uzak olmak yukarıki vasıflara nisbeten daha aşağı derecelerdir. Bu itibarla, doğruluk vasfını haiz bir kimseye atfen bir hadise *hasen*, kusurdan âri bir vasfın sâhibine atfen de *sahîh* denebilir, zira her bir râvisi en yüksek derecede olmıyan bir isnâdda muhtelif derecelerdeki kimselere atıf yapacaktır. Delilinin, her *sahîh* hadisin *hasen* olması keyfiyetiyle teyid edildiğini, çünkü mütekaddimünun *sahîh* hadîs hakkında “bu hadîs *hasendir*” dediğini söyler. Bununla beraber *hasenin* böyle bir ifadede istilâh olarak kullanılmadan önce alelâde bir “iyi” manâsıyla kullanılıp kullanılmadığı tereddüde yol açar. İbn Hacer aynı şekilde, *hasen sahîhin* *hasen* veya *sahîh* manâsında olması ihtimalini münakaşa eder, fakat mahiyeti muayyen olmıyan evsafa tek bir isnâdla rivayet edilmişse bunu caiz görür. Diğer taraftan, *hasen sahîhin*, biri *hasen* diğeri *sahîh* iki isnâda tetabuk ettiği şeklindeki daha umumî bir görüşe de varır. ⁶⁴⁾

Tirmizî aynı şekilde *hasen sahîh garîb*, *hasen garîb sahîh*, *sahîh hasen garîb* ve *garîb hasen sahîh* tabirlerini de kullanır. Bunlar hakkında fazla bir izah tarzı bulmak imkânı hasıl olmamıştır. İbn Hacer, muhaddisler arasında meşhur olmaları dolayısıyla Tirmizî'nin bunları izah etmediğini hayret verici bir şekilde ileri sürer⁶⁵⁾. İbn Teymiye'nin söylediğine göre, *sahîh hasen garîb*, bazan *sahîh garîb* bir isnâdla, sonra da en evvelki râviden *sahîh* bir isnâdla ve bir başkasıyla rivayet edilmiş ve böylece önce *sahîh garîb* olan haber sonra *hasen* olmuştur ⁶⁶⁾. Bu izah tarzı akla yakındır; fakat diğer üç grubun da böyle bir izaha ihtiyacı vardır. Bunlar ayrı bir manâda mı kullanılmışlardır, yoksa muhtelif nevilere mi delâlet ederler, belli değildir.

Ulûmu'l-hadîs'i, hadîs ilminin çeşitli branşlarında klasik bir eser olarak şöret kazanmış olan İbnu's-Salâh, *hasen sahîhi* izah etmeğe çalışır ⁶⁷⁾ fakat, *hasen garîb* yahut *hasen sahîh garîb* yahutta yukarıda zikredilen diğer tabirlerin her hangi bir birleşimi hakkında hiçbir şey söylemez. Onun, böyle tabirleri hiç zikretmeden bırakması hayret vericidir; çünkü kitabı, hadise ait bütün meselelerle sıkı bir şekilde ilgilenir ve normal olarak İbnu's-Salâh, umumiyetle bu gibi şöret kazanmış tabirleri terketmemiştir. Yalnız şuna işaret edebiliriz ki o, bu mevzuda verecek bir izahata sâhip değildir ve bu tabirleri, bu sebeple zikretmeden bırakmıştır. Bunları öğrenmek hususunda muvaffak olamamış değildir; zira Tirmizî'nin eserlerini çok iyi bilmektedir. Keza daha evvel gelen Hâkim ⁶⁸⁾ de Tirmizî'nin eserlerini gayet iyi bilmekle beraber tabirlerini münakaşa etmemiştir ⁶⁹⁾. Bu hususta bazı haberlerin, el-Hatîb el-Bağdadî ⁷⁰⁾ nin *el-Kifâye fi ulmi'r-rivâye* isimli kitabından gelmesi ümid edilirdi; fakat o da bir kısım istilahlar üzerinde durmakla beraber *hasen* hadîs nevelerini zikretmemiştir. Tirmizî'nin, kullanmış olduğu bütün tabirleri izah etmemesi bir talihsizlik olduğu gibi, onlar hakkında son zamanlara kadar çok az konuşulmuş olması da garibtir. Öyle anlaşılıyor ki yukarıda zikredilen tabirlerden bazıları üzerinde zuhur eden münakaşalar, İbnu's-Salâh' tan daha sonraki bir devre aittir. Tirmizî'nin *Câmi*'inin muteber bir eser olarak kabul edilmesinden önce mühim bir zaman geçtiği söylenir. Bu, onun tabirlerini izah etme gayretindeki tehirin kısmî bir sebebini teşkil edebilir. Bir tahmine göre de Tirmizî tarafından kullanılan tabirlerin bazıı, kendisine hâstır ve onların ifade ettikleri manâlar hakkında her hangi bir malûmat vermemesi üzerine ilk hadîşçiler, onları izah etmek için her hangi bir saik olmadığını hissetmişlerdir. İbnu's-Salâh, yalnız *hasen sahîh* tabiri üzerinde durabilmiş ve hattâ burada manâsı hakkında iki mütalâa

64 Bkz. S. 113.

65 Bkz. S. 113.

66 Bkz. S. 114.

67 S. 44

68 321-405/933-1014. G.A.L. I, 175, S. I, 276; Bkz. *Ma'rife*, S. 85.

69 *Ulûm*, S.45 Hâkim'in *haseni* ayrı bir sınıf olarak saymadığını, onu *sahîh* sınıfına soktuğunu söyler.

70 392-463/1002-71. G.A.L. I, 400, S. I, 562.

serdetmiştir⁷¹) Tabirlerden hiç olmazsa bazısının izahı daha sonraki nesle bırakılmıştır; fakat ne yazık ki daha sonraki âlimlerin bütün gayretleri, izaha yarıyacak bir esastan ziyade sadece tahminden ibaret kalmıştır. Herşeyden önce bir kaidenin bulunup bulunamayacağını anlamak için bu tabirlerin kullanılmış oldukları yerleri araştırmak gerekmektedir. Fakat burada da bir güçlük karşılaşılabılır. Çünkü İbnu's-Salâh, hadislerin *hasen*, *hasen sahih* ve buna benzer tabirlerle verilisinde, nüsha farkları olduğunu bize haber vermiş ve aynı zamanda muhtelif mukayeselerle ittifak etmiş oldukları hususlara güvenmeyi tavsiye etmiştir⁷²). Eğer böyle olursa, çok geniş bir tetkik sahasının açılmış olacağı şüphesizdir. Zira Tirmizi'nin çeşitli hadislerde kullanmış olduğu tabirler hakkında bir fikir edinmeden onların muhtelif birleşimleri izah edilemez.

71 *Ulûm*, S. 44.

72 *Ulûm*, S. 38.